

A többségi

Szó

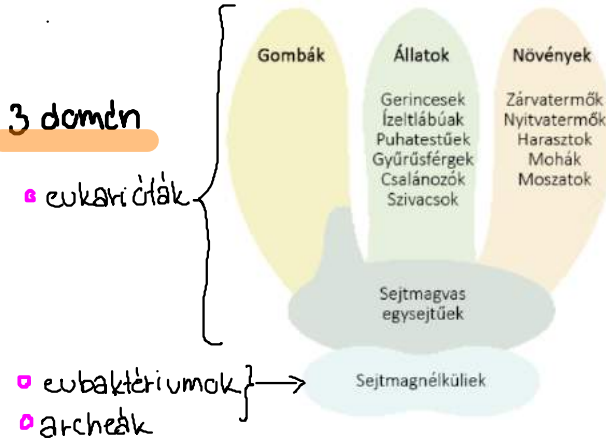
telepés

szóvezetés

LŐBBSEJTŐ ÉLŐLÉNYEK

Eukarióta többsejtűek rendszerezése

> testszerveződés és anyagcserefolyamatok szerint országokba rendeződnek

eukariótákon belül 4 ország

- egysejtű eukarióták, protiszták
- gombák
- növények
- állatok

Protiszták

> 1,5-2 milliárd évvel ezelőtt alakultak ki

ENDOSZIMBIONTA ELMÉLET (Lynn Margulis): az eukarióta sejt egyes sejt szervecskéi (zöld színtest, mitokondrium) prokarióta sejtekből alakultak ki bekebelezéssel majd tartós szimbiózissal.

> jellemzőik

- sejtmag, sejt szervecskék
- belső hártyarendszer
- egysejtű vagy ritkán sejtársulás
- alak állandó vagy változó
- változatos táplálkozás

> rendszerük

ÖS-OSTOROSOK

- álomkór-ostoros
- hüvelyostoros
- galléros ostoros
- pancélos ostorosok

ÖNÁLLÓ MOZGÁSRA KÉPTELEN EGYSZERŰ EUKARIÓTÁK

- kovamoszatok
- barnamoszat
- vörösmoszat
- algák
- zöldmoszatok: járomoszat, csillánkmoszat, pelespórás
- gombák

CSILLÓS EGYSZEJTŰEK

- harangállatka
- ormányos csillós
- papucsállatka
- körtállatka

ÁLLÁBAS EGYSZEJTŰEK

- változó állatok
- hálózatos állatok
- likacsoshegyek
- nyálkagombák

Gombák

- > az egyszerű nyálkagombák a protiszták közé
- > a többsejtű gombák a gombák országába tartozik
- > telepes szerveződésű élőlények

> felépítés

- fejlettebbeknél nincs sejtfallal
- fejlettebbeknél kitartalmú sejtfallal
- nincsenek szintestek
- tartalék tápanyag: glikogén

TÖMLŐSGOMBÁK

spórák nyokásával, a hifavégeken kialakuló tömlőben jönnek létre

> rendszerük

NYÁLKAGOMBÁK

amöbászerű mozgás
nincs sejtfallal

MOSZATGOMBÁK

fonalós moszatok, melyek elvesztették szinanyagait

BAZIDIUMOS GOMBÁK

bazidium: a szaporító hifafonalak vége bunkószerűen megvastagodik bazidiumonként és spóra

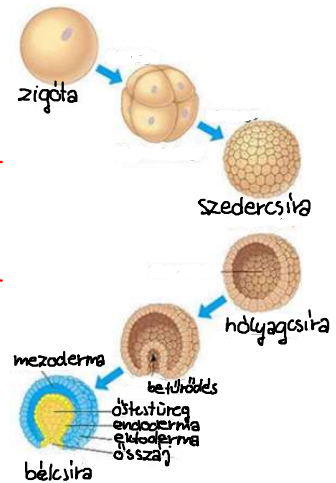
Állatok

- > 600 millió éve, heterotróf, kemotróf életmód

BIOGENETIKAI ALAPTÖRVÉNY: az állatok embrionális fejlődésük során megismélik az evolúció fontosabb lépéseit

- > rendszerük az állatok rendszerintani jegyzetben térek ki részletesen

Növények

- > autotróf, fototróf életmód
- > cellulóz tartalmú sejtfallal rendelkeznek
- > zöld szintestet és vakuolomot tartalmaznak
- > zárványaikban keményítőt, fehérjét raktároznak

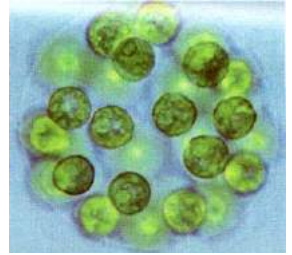
- > rendszerük a növények rendszerintani jegyzetben térek ki részletesen

DIFFERENCIÁLÓDÁS: folyamat, mely során az egyforma, egynemű sejtek, szervek, szervezetek valamely sajátos feladatnak megfelelően átalakulnak és különféle alakot öltenek a sejtek működésbeli és szerkezeti specializálódásával jár

A szaporodás szintje

- > **EGYSEJTŐEK**: a sejtek magányosan fordulnak elő (moszatok)
- > **SEJTÁRVSULÁS**: az együtt élő sejtek között nincs munkamegosztás (harmonikamoszat)
- > **TELEPES SZERVEZŐDÉS**: az együtt élő sejtek között részleges munkamegosztás van
  - **fonalas**: egyirányba való osztódás (békanyál)
  - **lemez**: kétirányba való osztódás (tengeri saláta)
  - **telepes**: szervekre hasonlító sejthárulások (vörös-, barnamoszat)
- > **HATÁSOS**: valódi szöveteket és szerveket képeznek
  - **harasztok**: vegetatív szervek
  - **nyitvatermők**: szaporítószervek
  - **zárvatermők**: termés

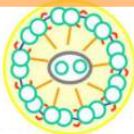
SZÖVET: azonos működésű, alakú, eredetű sejtek összessége, ahol a különféle sejtek különböző feladatokra specializálódtak

- kialakulásuk a szárazföldi életmódhoz való alkalmazkodás következménye

Mozgási formák

- > **passzív mozgás**: az energia a környezetből származik
- > **aktív mozgás**: az energia az élőlény tartalékaiból származik
  - **aktív helyzetváltoztatás**: a citoplazma áramoltatásával
  - **aktív helyváltoztatás**: a sejten belül lévő fehérjék, rostok egymáshoz viszonyított elmozdulása
- > **amöboid mozgás**: a citoplazma szőlőlé gellé alakul, ami segíti a citoplazma áramlását
  - aljzat szükséges hozzá
- > **ostorral, csillóval való mozgás**: nedves környezetben úsznak

◦ **fonal**

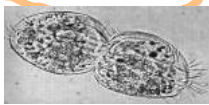
kilenc kettős fehérjecső hengerpalástszerűen
fonal mozgatalása
ket fehérjecső közepén
ingerület vezetése

◦ **alapi test**: 9 csőszerű fehérjéből áll
ingerület továbbítása
felépítése megegyezik a citocentruméval

Szaporodási formák

> **IVARTALAN**

kettősosztódás

bimbózás

teleprészek leszakadása

spóra

> **IVAROS**

kopuláció (teljes összeolvadás)

az egysejtűek összeolvadása

megtermékenyítés (ivarsejtek)

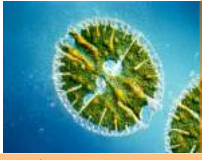
konjugáció (átmeneti egyesülés)

MOSZATOK

> változatos szerveződési formák

- egysejtű: járómoszat
- sejtfárusulás: harmonikamoszat
- fonálás: békanyál
- lemezes: tengeri saláta
- teleptestes: csillárkamoszat, barnamoszat

> méret: μm - több 100 m

> életmód: fototróf, autotróf vagy mixotróf

> előfordulás: nagy tűrőképesség

- csaknem mindenütt megtalálhatók
- vizek, hóforrások, sarkvidék jége, talaj

> rendszerük

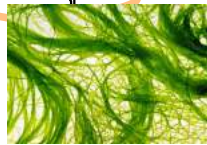
KÉKMOZSATOK

kékbaktériumok

ZÖLDMOZSATOK

békanyál

BARNAHZATOK

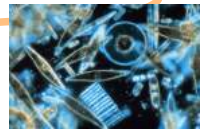
OSTOROSMOZSATOK

állat- és növényvilág határa
egysejtűek
zöld szemés ostros

SÁRGÁSMOSZATOK

kövamoszatok

BARAZDÁSMOSZATOK

fecskemoszat

VÖRÖSMOSZATOK

Zöldmoszatok

- > édesvizekben, kb. 30 méteres vízmélyséig
- > szárazföldi alga (köveken, fákon, talajon)
- > szimbiózisban élhet gombákkal, állatokkal
- > nagy fényigényűek
- > kőszen, grafit, antracit, kőolaj létrehozása

Vörösmoszatok

- > színyaga a fikoeritrin
- > kis fényigényű
- > trópusi tengerek part menti mélyebb részén, 200 m-ig
- > a mélyebbre jutó gyengébb fényt is tudják hasznosítani

Barnamoszatok

- > színyanyag: fukoxantin
- > soksejtű, bonyolult felépítésű telepek
- > 300-400 m-es óriások
- > sokban hasonlítanak a hajtásos növényekhez
- > teleptestük a moszatok között a legfejlettebb
- > főleg tengeri fajok
- > közepes fényigény

A moszatok gyakorlati jelentősége

- > fotoszintézis
  - a vízi tápláléklánc alapja
  - a tenger termelt oxigén felét állítják elő
- > indikátor-szervezetek
- > vizek öntisztulása
- > tengeri állatok búvóhelye
- > emberi táplálék, állati takarmány
- > gyógyszeripar, kozmetikai ipar
- > üledékképződés (kőszen, kőolaj)

INDIKÁTOR-SZERVEZET: olyan populációk, amelyek egy-egy környezeti tényező változására olyan érzékenyen reagálnak, hogy jelenlétükkel vagy hiányukkal jelzik az adott környezeti tényező hatását

GOMBÁK

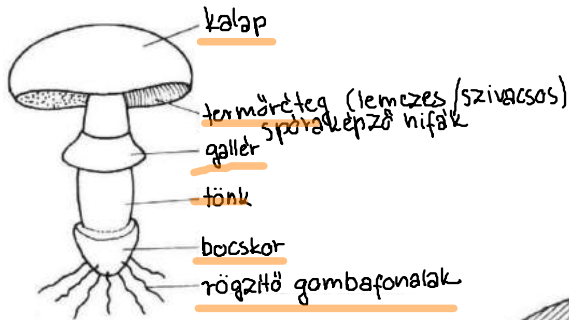
Testfelépítése

- > alszövetes szerveződés, a sejtek kevésbé differenciáltak
- > a gombatelep fonalas szerkezetű, a sejtek hosszú láncokat alkotnak

HÍFA: gombafonal
HICÉLIUM: gombaszövetek, a gombafonalak összessége
HIKORNYVIZA: virágos növények gyökereivel alkotott szimbiózis

a kalapos gombák testrészei

- > 1. tenyésztest: talajban, fában található
  - vegetatív szerv
- > 2. termőtest: spórákat termel (szaporító hifák + spórák)
  - generatív szerv

Termőtest alakja

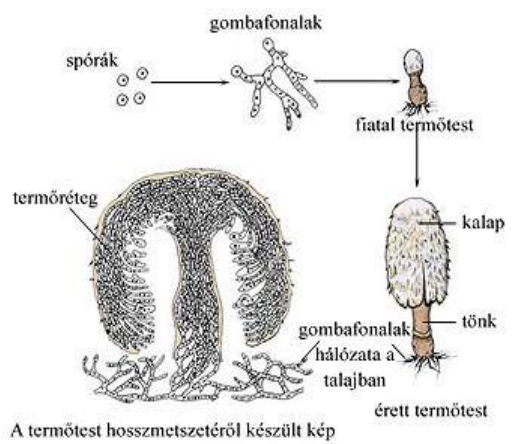
BOSZORKÁNYGYŰRŰ: a felszínre törő termőtestek kör alakban mutatkoznak meg

Szaporodása

- > vegetatív: a gombatelep ketésszakad, a részek önálló életet kezdenek
- > ivartalan: spórával
- > ivaros: a gombák esetében sokféle, komplikált folyamat
- > szaporodása ultrához kötött

SPÓRA: ellenálló tokba zárt nyugvó ivartalan szaporító sejtek, amelyek akár több évig is életképesek haploid sejtek, melyek meiózissal keletkeznek

A termőtest hosszmetzetéről készült kép

Életmódja

korhadás

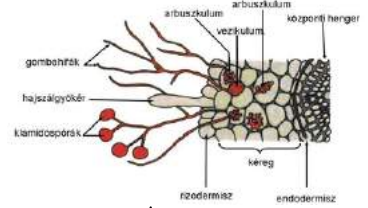

rothadás

szaprofitonok (korhadék bontók): savas talajokban az elhalt szervezetekből származó szerves anyagokkal táplálkoznak

KORHADÁS: aerob körülmények között
ROTHADÁS: anaerob körülmények között

szimbioták: szimbiózisban élnek más növényekkel

- > mikorrhizát alakítanak ki a talajban
- > a gombafonalak a gyökérbe hatolva segítik a tápanyagfelvételt
- > cserébe szerves anyagokat kap
- > zuzmók felépítése (kék/zöld algákkal)

paraziták: a gazdászervezettől vonják el a szerves anyagokat

- > pl. peronoszpóra, candida

Tonális gombák fajtái

peronoszpóra (parazita)

gazdaságiilag jelentős kártevő
sokmagvú fonalak

a gázcsere nyílásokon keresztül hatol be
1880-ban észlelték Európában, ma 240 faj
védekezés: rézgálicos víz

fejespenész (szaprofita)

trógya, rohadó gyümölcs, lekvár, kenyér
a hifák tetőzsen beáradozzák a táplálékot
merőlegesen kiemelkedő hifák, gömbszerű sporatantóval

sör-és bordszesztő

sör-, bor-, szeszgyártás
B-vitamin-forrás

cukros edényekben sarjadzó gombák
alkoholos erjedés: cukor $\rightarrow$ etanol + CO₂ (anaerob)

ecsetpenész

penicillin notátum, első antibiotikum (Fleming, 1928)
sajttérmeles (P. roqueforti, P. gorgonzola)

emberi megbetegedéseket okozó gombák

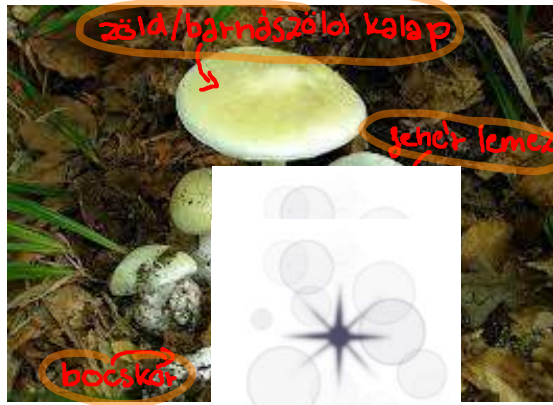
candida albicans: bél baktériumflórájának
kontrollja alatt
elszaporodva tüneteket okoz
fekete kánnapenész: kenyéren, lekváron
aflatoxint termel

Gyilkos galóca felismerése

- > közepesen nagy
- > húsa fehér, nem változik
- > fiatal példányait könnyű összetörni az erőszeli csipetkével

a mérgezés tünetei

- > mérgeanyag: **amatoxin**
  - 0,24 mg-ja halálos
  - egy példány 5-6 ember halálát is okozhatja
- > 12 óra lappangási idő
- > csillapíthatatlan hányás, hasmenés
- > kiszáradás miatt a keringés összeomlik VAGY
- > látványos javulás
- > májpusztulással járó **hepatikus kóma**

Veszélyes gombák

halálosan veszélyes gombák

- > gyilkos galóca
- > fehér gyilkos galóca

életveszélyes gombák

- > parlagi tölcsérgomba
- > rozsodás őzláb gomba

- > téglavörös susulyka

- > párducgalóca

- > légyjövő galóca

- > nagy döggomba

- > vedlős pansapka gomba

- > mérges pókhálósgomba

mérges gombák

- > sárga kénvirág gomba

- > viaszfehér tölcsérgomba

- > párducpereszke

- > világító tölcsérgomba

- > farkastinóru

- > sáttintinóru

A gombafogyasztás szabályai

- > vidd el gombaszakértőhöz!
- > ismerd fel a gyilkos galóccát!
- > ne vedd el házalótól gombát!
- > csak friss gombát egyél!
- > ne fogyassz nyersen gombát!
- > ne fogyassz egyszerre sok gombát!
- > mérgezés esetén azonnal fordulj orvoshoz!
- > a gomba nyersen gyorsan romlik
- > a szedés napján dolgozd fel!
- > hűtőben néhány napig tárold!
- > gyorsfagyasztással tartósítsd!

ZUZMÓK

- > a zuzmók moszatok és tömlős gombák szimbiózisából alakultak ki
- > telepes szerveződésű élőlények

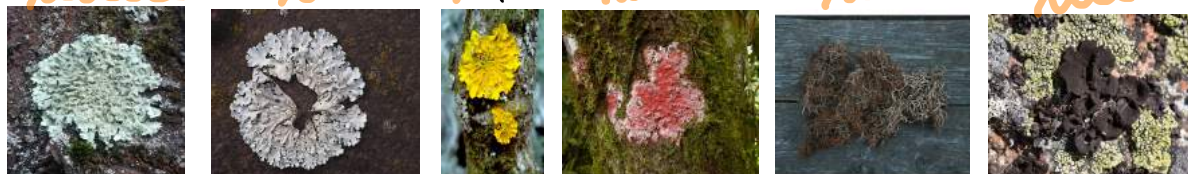
alakja lehet

- > kéregszerű
- > bokros
- > szakállszerű
- > leveles

színe lehet

- > szürkészöld
- > fehér
- > sárga
- > piros
- > barna
- > fekete

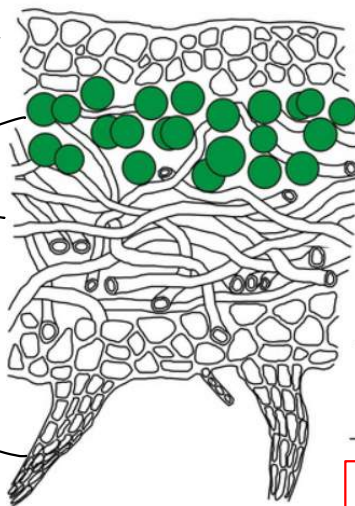
felépítése

gombafonál,
védőréteg

algasejtek

laza gomba-
fonál-száncok

gyökérszerű
hifák

> az algasejtek szerves anyagokkal látják el a gombát

> a gombák vizet, oldott tápanyagot, CO₂-t adnak

- védik a moszatsejteket

életmód

- > igénytelen, ellenálló
- > pionir élőlények
- > táplálék: feloldott szikla, levegő pora, páratartalom

ZUZMÓSAV: a zuzmó által termelt anyag, mely a keményebb kőzeteket is kúmarja, azt feloldva tápanyagforrás lehet az algák számára mérgező és antibakteriális vegyületek

a zuzmók szerepe a talajképződésben

PIONIR ÉLŐLÉNY: egy élőhelyen elsőként megjelenő élőlény

- > a sziklákön, homokon elsőként jelenik meg
- > móllasztják a kőzetet
- > a vizet egész testfelületükön szívják fel
- > évente alig egy cm-t nőnek

> indikátor élőlény

- a levegő SO₂-tartalmát és a talaj szennyezettségét jelzik
- zuzmóterképpel vizsgálhatjuk egy terület szennyezettségét

MOHÁK

- > szárazföldi élőlények, szaporodásuk még vízhez kötött
- > zöldmoszatokból fejlődtek ki
- > evolúciós zsákutca

Szerveződés

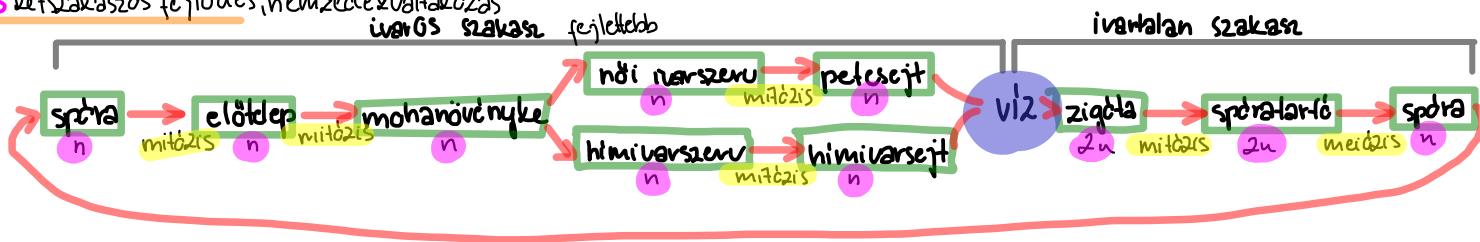
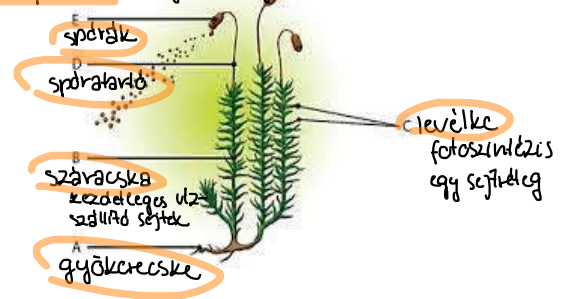
- > teleptentes szerveződés, nincsenek valódi szövetek
- > tagoltsága a magasabb rendű növényekére emlékeztet
- > különböző alakú és működésű sejtekből áll

Szaporodás

- > ivartalanul feldarabolódással (szárazon könnyen törnek)
- > ivarosán spórákkal
- > kétszakaszos fejlődés, nemzedékváltkorszak

fejlődés

- > vízfelvétel az egész testfelületen keresztül

életmód, előfordulás, ökológiai jelentőség

- > elterjedt, mindenhol megtalálhatók
- > légszárz állapotban az anyagcsere-folyamatok lelassulnak, sokáig életképesek maradnak
- > változó vízállapotú növény, ezért tömött párnácskában nő
- > a hirtelen lehulló nagy mennyiségű csapadékot megkötik és fokozatosan juttatják vissza a környezetbe
- > gátolják a talajeroszión
- > termőtalaj kialakítása
- > pionir élőlények
- > indikátor fajok: a nehézfém-ionokat megkötik (réz, nikkel)

SZIVACSOK

- > többszörű, eukarióta, állszövetes, telepes állatok
- > állszövetes állatok alországga, szivacsok törzse
- > legősibb többszörű állatok, ~580 millió éve

Állszövet: a sejtek megőrzik az önállóságukat, kevésbé specializáltak

méret

- > egy egyed nem nagy
- > telepek elérhetik a méteres nagyságrendet

élethely

- > tengeri (98%)
- > sekélyebb, part menti vizek
- > felülethez tapadnak

felépítés

- > kehely alak
- > vékony testfal

táplálkozás

- > egysejtűek, baktériumok, szerves törmelék
- > galléros-ostoros sejtek endocitózissal veszik fel
- > sejten belüli emésztés
- > a vándorsejtek fejtik be az emésztést

légzés

- > egész testfelületen, diffúzióval

keringés

- > az anyagszállítást a vándorsejtek végzik

mozgás

- > nem képes helyzet-/helyváltoztató mozgásra

szaporodás

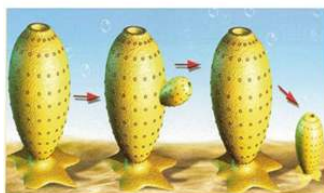
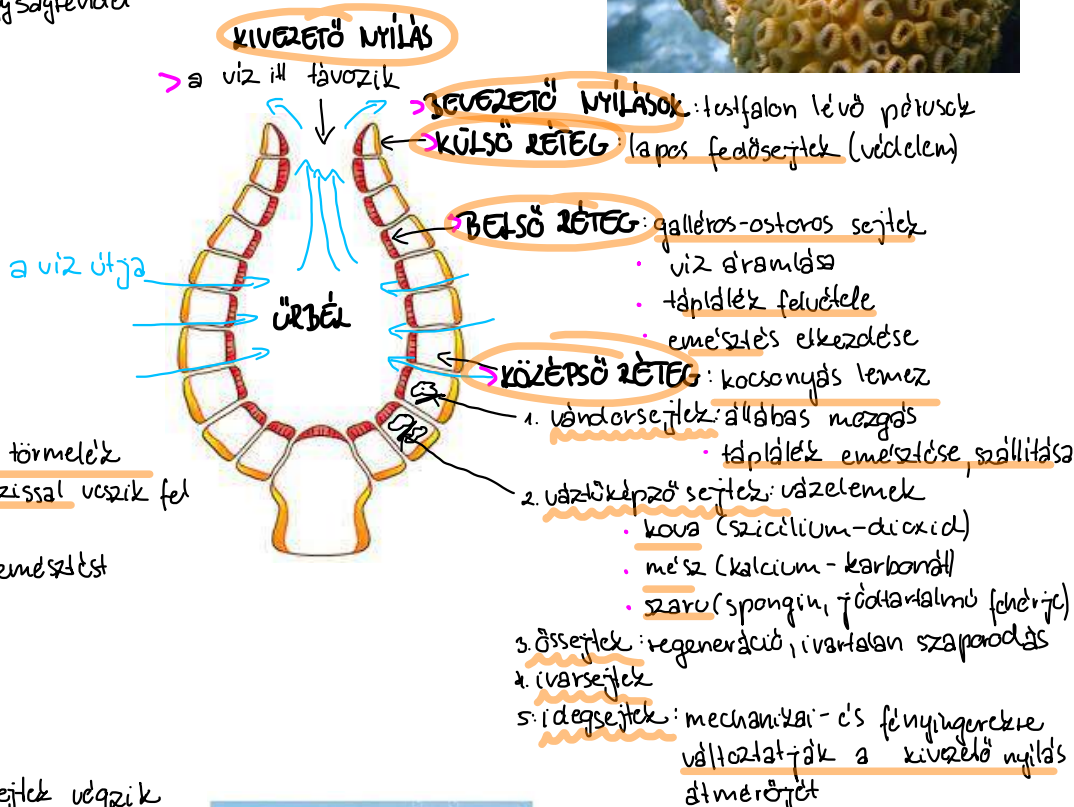
- > ivartalanul himbözéssel, sárvadással
- > ivarosán: össejtékből meiózissal ivarsejtek keletkeznek
- > himnósek vagy váltóivardak
- > himnóisejtek vízdrámmal jutnak el a petesejtéhez
- > növényyszerű csillós lárvák néhány napig sodródók, majd megtapadva új egyedde fejlődnek

jelentőség

- > természetes vizek öntisztulása, átiszűr a vizet
- > szaruszivacsok: tisztálkodás, jód tartalma miatt regén ételhez kevertek

rendszer

- > kb. 5000 szivacsfaj
- > rendszerezés a vázanyag és a szimmetria alapján
- > hazai faj: tavi szivacs

IVARTALAN SZAPORODÁS

